

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ – КАТЕДРА „ЕТНОЛОГИЯ“

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Анелия Филипова Андреева на тема:

***„Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация
на учителя“***

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по

Научно направление: шифър 3.1.

„Социология, Антропология и науки за културата“

Рецензент: доц. днк Веселин Иванов Тепавичаров

Представеният дисертационен труд от докторанта на редовна докторантури при Катедра „Етнология“ на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ е в обем от 212 стандартни машинописни страници. Той е структуриран по следния начин: Мотивация/увод, четири глави, изводи, заключение, списък на използваната литература и приложения . Темата на труда е дисертабилна, тъй като и в академически аспект, и в чисто научно-приложен смисъл заглавието на разработката предполага представянето на научни приноси в сферата на етнологията, етнопсихологията, етнопедagogиката и интеркултурното образование.

Още в Увода на труда докторантът е аргументирал много добре значимостта и актуалността на избраното заглавие на фона на съществуващите проблеми в нашето начално, основно и средно образование. От една страна това е неподготвеността на мнозинството учители да реагират на новата обстановка в образованието, предполагаща добра компетентност в

областта на интеркултурното образование поради разширяването на диапазона на мултикултурната среда у нас и конкретно в образованието. От друга страна тя представя и характеристиките на измененията в тази среда, които изискват повече знания от учителите в сравнение с традицията и най-вече тяхната допълнителна подготовка по посока на *„работата с деца с различен етнокултурен произход“*/стр.4/. Напълно съм съгласен с констатацията на Ан. Андреева, че *„учителите не могат да се справят с дидактическите затруднения на учениците при овладяване на учебното съдържание, предпоставени от недоброто владеене на български език(при турци и роми)...“* и въобще с управлението на образователния процес *„в мултикултурната класна стая“*/стр.4/.

Именно поради тази причина авторът на дисертацията е обособил главния **Проблем** в своето изследване: *„...несъответствие на елементите и процесите в системата на квалификацията на учителя с културологичните и етнопсихологопедагогически аспекти на образователните взаимодействия, ориентирани към етапа на постмодернистичното общество“*/стр.5/, към потребностите на съвременното българско училище. В тази връзка авторът настоява за създаването на ясни критерии за интеркултурна компетентност на учителя и тяхното съблюдаване, като се използва рефлексивният подход. Именно по тази линия са формулирани задачите, предмета и обекта на изследването.

В хронологически аспект трудът на Ан. Андреева се простира във времето от приемането на България в Европейския съюз(ЕС) през 2007 г. до 2016 г. В съдържателен план дисертационния труд се опира на изследване на продължаващата квалификация на учителите след придобиването на учителска правоспособност. Главната цел на дисертанта е разработването и апробирането на експериментален етнопсихологически емпирико - теоретичен модел за квалификация на учители в съвременната интеркултурна образователна среда. В тази връзка авторът поддържа и становището за системен характер на квалифицирането на учителя в съответствие с промените в мултикултурната среда у нас.

В съответствие с поставените цели Ан. Андреева е набелязала и конкретните цели и задачи: SWOT – анализ на европейските и национални пожелателни директиви в сферата на интеркултурното образование; функционален анализ на образователните практики в областта на интеркултурното образование; апробиране на подходяща рефлексивна технология за въздействие върху управленските етажи на българското образование; изясняване на същността и структурата на понятието „етнопсихологически модел” и приложението на диагностичен инструментариум върху рефлексивното равнище в системата за квалификация в интеркултурна образователна среда. В съответствие с гореописаните цели са и поставените задачи, обекта и предмета на изследването.

Допуснати са три хипотези при реализацията на дисертационната теза, от които с най-голяма тежест от гледна точка на представения текст е последната: „ *Прилагането на експериментален емпирико-теоретичен етнопсихологически модел променя рефлексивната картина на системата за квалификация на учителя в интеркултурна образователна среда, като отвежда знанията в практическата дейност, съответно инструментирани и технологизирани*”/стр.7/.

В края на Увода е посочена и изследователската методология, която е определена правилно като интердисциплинарна. Това са рефлексивният подход, методът за стимулиране на рефлексивно мислене, анализ на съществуващата нормативна база относно българската образователна система понастоящем и т.н. метод на вторично изследване на резултатите от два големи реализирани проекта у нас по линия на квалификацията на учители. Макар, че не е споменала в тази част на своята разработка използвания етнологичен подход за работа с респонденти, ще отбележа, че Ан. Андреева изгражда своя текст и на основата на информация от 70 респонденти, прилежно посочени в приложението към разработката. Това са директори на училища, с които авторът на дисертацията е работил с метода на дълбочинните интервюта. В Четвърта глава са посочени и основните характеристики на тази работа, която по същество е етнографска.

Първата глава е посветена на необходимостта от рефлексивния подход в системата на образователното взаимодействие. В Първият параграф от тази глава вниманието на читателя е насочено към понятието „рефлексия“. Използвана е значителна по обем научна литература, интерпретираща този термин и неговото съдържание. Това не е направено самоцелно, а да се въведе читателят в сърцевината на проблема за рефлексивния подход. От особено значение е частта с типологията на рефлексията като личностна, диалогова и праксиологична. Използването на тази типология най-добре може да се адаптира към настоящата интеркултурна образователна среда и в процеса на задълбочаване на българската интеграция в ЕС. Основната цел на Ан. Андреева да убеди четящия или четящите в необходимостта от използването на рефлексивния подход за нуждите на българското образование и за по-добротата интеграция на малцинствените и религиозни общности в българската етническа среда. Това не означава тяхната асимилация, а възпитанието на култура на разбирателство и приемане на другостта. Неслучайно в този първи параграф е поставено внимание и върху етническата и религиозна картина у нас, като е направен и анализ на проблемите с образованието на малцинствените групи и най-вече на ромската общност. Заключение в края на текста на този параграф е, че учителите не са подготвени за работа в мултикултурна среда, както и с нарастващата агресия и насилие сред учениците. А тази констатация, която едва ли понадлежи на съмнение, още един показва нуждата от нови подходи за квалификация на учителите.

Вторият параграф концентрира вниманието към някои социално-рефлексивни теории за интеркултурен диалог в образованието. Като признава липсата на единна теоретична мрежа за проблемите на интеркултурното образование от гледна точка на разглежданите накратко социално-рефлексивни теории, докторантът в частта **„Дискусия“** се спира на интеркултурното образование като основа за реализацията на своя експеримент. Този подбор е съобразен с една от основните цели на автора: да се зачита културната идентичност на учащия се и намирането на

подходящ подход /специфики/ за постигане на високо образователно равнище за всички.

Втората глава поднася рефлексивна картина на квалификацията на учителя в интеркултурна образователна среда. В тази връзка са разгледани основните образователни практики в повечето страни от ЕС и на Швейцария и резултатите от тях по линия на обучението на учителите в съвременната картина на образованието в условия на етническо и верско многообразие. Разгледани са и образователните практики у нас. Много правилна е констатацията, че в България като основен проблем в образованието е посочен ромския въпрос и ранното отпадане на ромските деца от образователния процес. Посочени са и различни регионални успешни модела за десегрегация, както и силните страни на някои практики главно по отношение образованието на ромските деца. Направен е SWOT – анализ на националните и европейските директивни и пожелателни документи, както и функционален анализ на образователните практики в сферата на интеркултурното образование в периода 2007-2016 година. Много подробно е направен разбор на образователните програми в българските висши училища с педагогически профил, като са посочени силните и слаби страни на тези програми. Тук е обърнато специално внимание на обучението по етнология в СУ „Св. Климент Охридски“, тъй като именно тази наука най-добре отговаря на потребностите на интеркултурното образование и би позволила на учителите /да ги научи/ много по-лесно и безпроблемно да влизат в многообразната етническа и религиозна среда на учениците и техните семейства.

Вървейки последователно към изработения етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя, в **Трета глава** докторатът ни запознава с диагностичните и технологични аспекти на изглаждане на модела. От текста става ясно, че изследването е осъществено в пет етапа: Първи етап: Систематизиране на концепции, свързани със същността на интеркултурната образователна среда и системата за квалификация; Втори етап: Разработване на дизайна на експерименталния рефлексивен модел; Трети етап: Приложение на различни процедури под

формата на констатиращ експеримент за установяване на входно ниво на системата за квалификация; Четвърти етап: Реализиране на формиращ експеримент чрез прилагане на разработения рефлексивен модел за квалификация на учителя и Пети последен етап: Приложение на контрол чрез използването на диагностични процедури. По-нататък чрез графично онагледяване, систематизиране на дейностите и кратки обяснения са показани различните етапи на изследването и съдържанието на подкрепящата емпирична база. Този подход при представянето на съдържанието на тази глава подсказва за добра организираност и умение по чеховски /в кратки, но ясни и кратки изречения и графики/ да се представи съдържателен текст.

Тук според мен особено внимание заслужават изводите от параграф 4.1.2. „Инструментариум и извадка“. Там в същия Чехов стил са посочени и основните слабости в системата на квалификация на учителите понастоящем: липсата на системност; липса на регулация и дефицит от контрол. От друга страна ясно е показано, че много от отпусканите средства за квалификация на учители не се усвоява. И по-нататък в изложението изследването показва и редица други слабости в системата на квалификацията на учителите.

Особено внимание заслужава и частта на използването на непосредствена информация от учители-събеседници. Там много добре са открити добрите и слабите страни на българското образование от гледната точка на темата на дисертанта, но погледната през призмата на учителското мнение. Така авторът ни представя една картина от състоянието на учителското съсловие, при което няма пълен пакет от педагогически технологии, не се познава достатъчно добре нормативната база и пожелателните документи, непознаване на вариативни ценностноориентиращи дидактически и възпитателни технологии и други пропуски от този род.

Използвайки емпиричните данни от свои проучвания и вторичните от реализирани проекти, Ан. Андреева препоръчва и редица свои идеи за подобряване на системата на квалификация на учителя. Тя умело доказва

полезността от по-тясното сътрудничество на университетите с училището, тъй като именно от там могат да се пренесат иновативни педагогически технологии за подобряване на системата на квалификация на учителите.

Последната **Четвърта глава** е посветена на самият модел на рефлексивна картина за квалификация на учители. Тя на практика е и най-важната, тъй като съдържа в пълен обем основните приноси на дисертанта. На първо време това е качествения анализ на работата, чрез която е постигнато изграждането на модела. Тук приносът се състои в създаването на научен образователен продукт с методите на етнологията и по-конкретно чрез използването на етнографската изследователска методология. До сега в педагогическата наука и въобще в сферата на образованието етнологията почти напълно е била пренебрегвана може би поради обстоятелството, че тя не е застъпена в училищното образование и за нея учителите знаят много малко, дори нищо. А в мултикултурното общество тъкмо тази наука държи ключа към опознаването на другостта и толерантността между отделните групи, т.е. интеркултурното образование и интеркултурната компетентност на учителя не може да се постигне с игнорирането на методите на тази наука и нейното съдържание като учебен предмет и академична субстанция.

Другият голям принос на тази работа се отнася до разкриването на съдържанието на интеркултурната среда, което също е направено с помощта на етнографската изследователска методология в корелация с методологията на други научни дисциплини. Тук по етнографски е използван структуриран въпросник, използван в две фокус групи от по двадесет и пет души. От текста е видно, че самата образователна среда е мултикултурна и използването на интеркултурни образователни методологии е наложително и безалтернативно.

В частта *„Основни изводи от анализа“* с двете фокус-групи са изведени 11 извода, където в обобщен вид е показано как самите ръководители на учебни заведения осъзнават нуждата от усвояването на нови компетентности от страна на учителите по посока на интеркултурните образователни знания

и умения. Тези изводи, които може да се нарекат изцяло приноси, са показани не само текстово, но и графично.

В последния параграф на Четвърта глава са изведени и основните приноси моменти на идеята за продължаваща квалификация на учителя, отговаряща на съвременните образователни потребности. Те са поднесени от автора на дисертацията в четири направления:

1. Управление на системата за квалификация
2. Управление на процесите на необходима промяна
3. Управление на качеството на осъществяваната квалификация
4. Изграждането, развиването и поддържането на капацитета на кадрите

В крайна сметка Ан. Андреева обобщава, че *„развитието на учителите е процес на надграждане на знанието, практиката и статута на индивида или на група учители и се подразбира като синоним на продължаваща квалификация на учители.“/стр.189/.*

В **Заключението** на дисертацията, което по мое мнение трябва да бъде по-обемисто, за да отрази по-обстойно приносите в дисертацията, са обобщени направените приноси и методологията, чрез която се е стигнало до тях. Посочени са и перспективите за по-нататъшна работа за разработването на нови инструменти и етнопедagogически технологии, насочени към активиране рефлексивно-иновационните процеси не само сред учителите, учениците и техните родители, но и на най-висше лидерско ниво в системата на продължаващата квалификация на учителя.

В този смисъл Ан. Андреева остава отворена вратата към бъдещи иновативни изследвания по избраната от нея тема, насочени главно към лидерските етажи на образователната система относно областта на квалификация на учителите.

Като имам предвид съдържанието на дисертационния труд, извършената работа по неговото написване и приносите в разработката, както и съдържанието в рецензията, отразяващо по мое мнение характеристиката на дисертацията, заставам на категоричното становище да се присъди научната

и образователна степен „доктор“ по образователно направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ на докторанта Анелия Филипова Андреева. Апелирам и към другите членове на Научното жури да постъпят по този начин.

София, 15.07.2017 г.

Рецензент:.....

(доц. днк Веселин Тепавичаров)